

Tabal

Turgut Yiğit*

Özet

Anadolu'da ilk kez geniş çaplı siyasal birliği M.Ö. II. binyılın ilk yarısında Hititler gerçekleştirmişlerdir. Onların Kızılırmak kavsinin içi merkez olmak üzere kurdukları devlet, buradan daha geniş sınırlara yayılmış, M.Ö. XII. yüzyıl başlarında ise son bulmuştur. Geç Hitit Devletleri, yıkılan Büyük Hitit Devleti'nin siyasal ve kültürel mirasçılarıdır. Bunların içinde en batıda yer alanı ise Tabal'dir. Tabal'in sınırları, kuzeyde Kızılırmak'tan güneyde Aladağlar ve Bolkar Dağları'na; batıda Tuz Gölü'nden doğuda Gürün'e dek uzanır. Bu Geç Hitit devletinin tarihini biz, diğerlerinininkini olduğu gibi daha çok Asur kaynaklarına dayalı olarak inceleyebiliyoruz. Ancak bu kaynaklar Tabal'in tarihini bir bütün olarak vermekten uzaktır. Zira Asur ve Tabal'in ilişkileri ile sınırlı kayıtlar söz konusudur. Tabal'in yayıldığı sınırlar içerisinde ele geçen hiyeroglif yazıtlar da bu ülkenin tarihi ve kültürüne dair yeterli bilgiler vermekten uzaktır. Asur kaynakları ile yerli hiyeroglif yazıtlar arasında yer ve şahıs isimleri dolayısıyla paralellik kurulmakta ve bunlar bir arada kronolojik sıra ile değerlendirilebilmektedir.

Orta Anadolu'dan Malatya ve Suriye'ye uzanan bir alanda yayılmış olduklarını gördüğümüz Geç Hitit Devletleri, Anadolu'da ilk kez geniş kapsamlı siyasal birliği sağlayan ve bu topraklarda yüzyıllarca egemen olduktan sonra M.Ö. XII. yüzyıl başlarında yıkılan Hitit Devleti'nin kültürel ve siyasal açıdan mirasçısıdır. Bunların içinde en batıda olanı Tabal'dir. Tabal ile, daha baştan kabaca söylersek, Kayseri, Nevşehir ve Niğde illerini kapsayan bölge kastedilmektedir. Tabal'in tarihi, diğer Geç Hitit Devletleri'nde olduğu gibi, daha çok Asur kaynaklarına dayalı olarak incelenebilmektedir. Her ne kadar Tabal olarak adlandırılan bölgede çok sayıda Luvice hiyeroglif yazıt bulunmuş ve bunlar okunup Yayınlanmış olsalar da, bunlardan elde edilen bilgiler Tabal'in tarihini bir bütün olarak ortaya koymaktan uzak, birbirinden kopuk bilgiler sunmaktadır. Maalesef aynı durum Asur kaynakları için de geçerlidir. Tabal ve Tabal'le ilgili diğer yer ve şahıs isimleri, Asur kaynaklarında Asurlu kralların buraya olan ilgileri ölçüsünde yer almıştır. Bu da daha çok Asurlular'ın Tabal'e yaptığı seferler, Tabal'in haraca bağlanması ya

*Yrd.Doç.Dr., A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı.

da doğrudan Asur'a bağlanması ile ilgili kayıtlardır. Bunun sonucunda Asur kaynaklarından da Tabal'e ilişkin devamlı bilgi edinmek mümkün değildir. Ancak Asur kaynaklarındaki kayıtlarla yerli hiyeroglif yazıtlar arasında yer ve şahıs isimleri dolayısıyla bir paralellik kurulabilmekte ve Asur kaynaklarının sağladığı kronolojik sıra, bir dereceye kadar yerli kaynaklar için de geçerli olabilmektedir. M.Ö. IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren III.Salmanassar'la birlikte Tabal, Asur çiviyazılı belgelerinde ilk kez geçmeye başlar. Bundan sonra III.Tiglatpileser, II.Sargon, Sanherib, Asarhadon ve Asurbanipal zamanlarına ait çiviyazılı belgelerde yer alır. Arkeolojik kazılar, az olmaları dolayısıyla henüz Tabal'in tarihine gereken katkıyı yapmaktan uzaktır.

IIISalmanassar'ın krallığının 22. yılında yaptığı seferi konu alan çiviyazılı belgelerde Tabal adına rastlıyoruz. Bu seferin 838 yılında olduğu kabul edilmektedir¹. Kralın bir heykelinin üzerinde bulunan yazıtta Salmanassar, krallığının 22. yılında 22. kez Fırat'ı geçtiğini, ardından Hatti Ülkesi'nin tümünden haraç aldığını, Melida Ülkesi'nden haraç aldığını, Tuatti'nin şehirlerine, Tabal Ülkesi'ne Timu[r] Dağı'nı geçerek indiğini, onların şehirlerini yakıp yıktığını anlatır. Tuatti önce şehrine sığınmış, ancak Salmanassar onun şehri kuşatınca oğlu Kikki savaşmadan teslim olarak krala haraç vermiştir. Tabal Ülkesi'nin 20 kralı da Salmanassar'a boyun eğerek hediyeler sunmuşlardır. Ardından kral, Tunni Dağı'na, Gümüş Dağı'na, Hubuskia Ülkesi'nin Puhame şehrine ilerlemiştir². Aynı olay "Siyah Obelisk"te de özet olarak anlatılmaktadır. Ancak burada krala haraç sunan Tabal Ülkesi'nin 24 kralından söz edilir³. Her iki belgedeki ifadeye dayanarak Tabal'in 20(24?) küçük krallıktan oluşan bir konfederasyon olabileceği ileri sürülmüştür⁴. Buradan Tuatti'nin şehrinin Tabal'in merkezi olduğu yolunda bir çıkarımda bulunmak yersizdir. Tuatti'nin oğlu Kikki ile birlikte 20 Tabal kralının Salmanassar'a bağlılıklarını sunduklarından öte bir yorum için, yerli kaynaklar da hiç bir fikir vermezler.

IIISalmanassar'ın 23. yılında da Fırat'ı geçerek seferlerde bulunduğunu öğreniyoruz. Kral yine Tabal'a yönelmiş olmalı ki, bu defa Tabal Ülkesi kralları gelerek ona hediyelerini sunmuşlardır⁵. Burada da "Tabal Kralları" ifadesi dikkati çeker. Herhalde Asur'a karşı birlikte hareket eden Tabal kralları savaşmayı göze alamamış olmalı ki, yıkıcı bir şekilde ilerlemekte olan Asur kralını hediyelerle karşılamışlardır.

¹ J.D.Hawkins-J.N.Postgate, "Tribute from Tabal," SAAB 11/1(1988), s.36.

² J.Lassq, "A Statue of Shalmaneser III from Nimrud," IRAQ 21(1959), s.155.

³ D.D.Luckenbill, Ancient Records of Assyria and Babylonia (ARAB) I, New York 1968, 579.

⁴ B.Landsberger, Sam'al, Ankara 1948, s.18 dn.39; F.Kınal, Eski Anadolu Tarihi, Ankara 1962, s.238.

⁵ Luckenbill, ARAB I 580.

Krallığının 31. yılındaki seferinde III.Salmanassar yine Tabal üzerine yürümüştür. Siyah Obelisk'teki anlatıma göre kral bu yıldaki seferlerinde bazı yerlere güvendiği bir komutanını göndermiş, ancak Tabal'i kapsayan seferini bizzat kendisi yapmıştır. Urartulular üzerine yürümüş, daha sonra Tabal Ülkesi'nin şehirlerine karşı harekete geçmiştir. Perria, Sitiuarıa, onun güçlü şehirleri, komşusu 22 şehir birlikte yakılıp yıkılmıştır. Buradan sonra Parsuas şehirlerine karşı yürür⁶.

Yine bir heykel üzerindeki yazıttan III.Salmanassar'm Que ve Tabal'a karşı bir sefer yaptığını, onların ülkelerini vurduğunu öğreniyoruz⁷. Anlatılanlar, yukarıda değinilen Tabal seferlerinden biriyle aynı seferi konu alıyor olmalıdır.

M.Ö. IX. yüzyıla ait Tabal'e ilişkin kayıtlar III.Salmanassar zamanına ait olanlardır. VIIIYüzyıla ait olmak üzere ilk kez III.Tiglatpileser'in yazıtlarında Tabal karşımıza çıkmaktadır. Bu kralın annallerinde Tabal, kralın haraca bağladığı yerler arasında sayılır. Söz konusu belgede haraca bağlanan şehirler ve onların kralları sayılır. Tabal kralı Uassurme burada III.Tiglatpileser'in çağdaşı olarak görülmektedir. Çünkü hem annallerde hem de Nimrud Tableti'nde Uassurme haraca bağlananlar arasında sayılır. Tarih olarak, M.Ö.738 ve aynı kayıttın tekrarı için 732 verilmektedir⁸.

Annallerde, Kummuh, Aram, Samerina(Samaria), Tyre, Gubla, Kue, Kargamış, Hamat, Sam'al, Gurgum, Melid, Kaska, Tabal, Tuna, Tuhana, Istunda, Hubisna, Arabia sırası vardır⁹. Nimrud Tableti'nde de, Kummuh, Kue, [Gubla], Hamat, Sam'al, Gurgum, [Melid], Tabal, Tunai, Tuhan, [Istunda] sırasıyla devam etmektedir¹⁰. Sayılan yerlerden Tabal'in kralının adının Uassurme olduğundan bahsettik. Bizi ilgilendirecek diğer kralların adları ise, Tuna'nın Ushitti, Tuhana'nın Urballai, Istunda'nın Tuhamme ve Hubisna'nın Urimme'dir.

III.Tiglatpileser'den başlayarak yerli hiyeroglif yazıtlarda geçen bazı yer ve şahıs isimleri¹¹ Asur kaynaklarındaki isimlerle eşlenebilmektedir.

⁶ Luckenbill, ARAB I 588.

⁷ Luckenbill, ARAB I 682.

⁸ Hawkins-Postgate, a.g.e., s.37; M.Wafler, "Zu Status und Lage von Tabal," *Orientalia* 52(1983), s. 183.

⁹ Luckenbill, ARAB I 772.

¹⁰ Luckenbill, ARAB I 801.

¹¹ Tabal'e ilişkin yer ve şahıs isimlerinin geçtiği hiyeroglif yazıtlar ve işlendikleri yerler için bak. S.Ö.Savaş, *Anadolu (Hitit-Luwi) Hiyeroglif Yazıtlarında Geçen Tanrı, Şahıs ve Coğrafya Adları*, İstanbul 1998 ; Wafler, a.g.e., s.188-189 dipnotlar 11-17; ayrıca sadece hiyeroglif yazıtların işlendikleri yerler için bak. F.Prayon-A.M.Wittke, *Kleinasiens vom 12.bis 6.Jh. v. Chr.*, Wiesbaden 1994, s. 101 vd.

III.Tiglatpileser'in çağdaşı ve mücadele edip, haraca bağladığı kral olarak verilen Uassurme, Geç Hitit döneminden günümüze kalan hiyeroglif yazıtlardan tanıdığımız Wasusarma'dır. Wasusarma yazıtlarda "büyük kral" olarak sunulmaktadır¹². Wasusarma tarafından yazdırıldığı anlaşılan Topada yazıtında bu kralın babasının adı da "büyük kral" unvanıyla birlikte yer alır. Wasusarma'nın babasının ismi Tuwatis olarak verilir. Bu isim, III.Salmassar'ın Anadolu'ya seferinde şehirlerini yakıp yıktığı Tabal ülkesi kralı Tuatti'nin adıyla benzerdir. Tuwatis ismi, Ruwas adında biri tarafından yazdırılmış olan Kululu I yazıtında altı kez geçmekte ve metnin yazarı kendini Tuwatis'in kölesi olarak sunmaktadır¹³. Bu isim Çiftlik yazıtında dört kez geçer¹⁴. Bunların dışında Malatya yazıtında¹⁵ ve Kayseri yazıtında¹⁶ da anılmaktadır. Ancak tüm bu isimlerin kimlikleri ve şehirleri hakkında bilgi yazıtlardan elde edilememektedir. Bu yazıtlarda geçen isimlerin, Wasusarma'nın babası "büyük kral" Tuwatis ile ilgisi olup olmadığı konusunda bir şey söyleyemiyoruz. I.Argisti zamanına ait olmak üzere Urartu yazıtlarından birinde Tuate adı geçer¹⁷. Tuatti ismi Asur'a ödenen vergileri konu alan bir metindeki dokuz isim arasında yer alır. Burada ilk isim Tuatti iken, sayılan son isim Geç Hitit hiyeroglif yazıtlarından Warpalawas olarak tanıdığımız Tuhana(Tuwana) kralı Urballa'dır¹⁸. Tuwatis ya da ismin belki diğer formları için söylenebilecek olan, bunun tekrarlanan bir Anadolu ismi olduğudur. Nitekim yazıtlardaki yazı stilleri bunların farklı zamanlara ait olduğu izlenimini uyandırmaktadır¹⁹.

Wasusarma'mn adına Sultanhan, Topada, Kayseri ve Suvasa hiyeroglif yazıtlarında rastlıyoruz. Bu yazıtlardan "wasusarma hakkında pek bilgi edinmek mümkün olmamaktadır. Sultanhan yazıtının yazarını tanıyamıyoruz; ancak kendini Wasusarma'mn vassali olarak sunduğunu biliyoruz²⁰. Metnin devamında "Wasusarma'nın vassali Sarwatiwara"

¹² Topada: bak. P. Meriggi, Manuele di eteo geroglifico, Parte II: Testi-la Serie, Roma 1967, s.123.

Suvasa: bak. P. Meriggi, Manuele di eteo geroglifico, Parte II: Testi-2a e 3a Serie, Roma 1975, s.283.

¹³ Meriggi, MEG II: Testi-la Serie, s.48-52; A.MJasink, Gli stati neo-ittiti, 1995, s.131.

¹⁴ Meriggi, MEG II: Testi-2a e 3a Serie, s.14-16.

¹⁵ I.Gelb, Hittite Hieroglyphs I, Chicago 1931, s.36.

¹⁶ Meriggi, MEG II: Testi-la Serie, s.23.

¹⁷ F.W.König, Handbuch der Chaldischen Inschriften, Afo Beiheft 8 Teil II(1957),s.89; G.A.Melikişvili, Urartskie Klinoobranznye nadipsi, Moskva 1960, s.214, 216.

¹⁸ Hawkins-Postgate, a.g.e., s.32.

¹⁹ J.D.Hawkins, "Some Historical Problems of the Hieroglyphic Luwian Inscriptions," An.St. 29(1979), s.164.

²⁰ Meriggi, MEG II: Testi-la Serie, s.116.

geçer. Yazıtta Sarwatiwara'nın icraatının anlatılmasına²¹ bakarak metnin yazarı olarak o görülebilir. Yazarının Wasusarma olduğuna yukarıda değindiğimiz Topada Yazıtı'nda, Parzuta'daki bir savaşın anlatıldığı ve yedi kralın Wasusarma'nın karşısında olduğu, adı verilen üç kralın (Warpalawas, Kiyakiyas ve Ruwatas) da onun müttefiği olduğu anlaşılmaktadır²². Diğer yazıtlardan elde edilebilen herhangi bir şey yoktur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir nokta Wasusarma'nın yukarıda da belirttiğimiz gibi "büyük kral" ünvanıyla da anılıyor olmasıdır. Nitekim Sultanhan yazında da Wasusarma'nın vassali bulunduğu görülüyor.

Uassurme (Wasusarma)'nın sonunu III.Tiglatpileser'e ait Asur kaynaklarıyla biliyoruz. Nimrud Tableti'nde anlatıldığına göre, Tiglatpileser kendisine gereken ilgiyi göstermediğini, metindeki ifadeyle, Asur'un başarılarına kayıtsız kalması ve huzuruna gelmemesini öne sürerek Taballi Uassurme'yi tahttan indirmiştir. Bu işi herhalde bir görevli olan Rabsaku vasıtasıyla yapmıştır. Uassurme tahttan indirilmiş ve onun yerine "hiç kimsenin oğlu olmayan" Hulli²³ tahta oturtulmuş (M.Ö.730) ve ondan vergi alınmıştır²⁴. Hulli için yapılan "hiç kimsenin oğlu" tanımlaması, şüphesiz onun krallıkla ilgili olmayan bir aileden olduğunu anlatmak içindir. Hulli tahta geçtikten sonra, ondan vergi alındığının belirtilmesi, Uassurme'nin belki de Asur'a daha önceden ödediği vergiyi reddettiği için Asur'la arasının bozulduğuna işaret eder.

III.Tiglatpileser'in annelerinde ve Nimrud Tableti'nde Taballi Uassurme'nin yanı sıra Tunalı Ushitti, Tuhanalı Urballai, Istundalı Tuhamme ve Hubisnalı Urimme ile birlikte bir çok şehir ve kralının sayıldığını yukarıda belirtmiştik. Bunlardan Tuna(=Atunna)²⁵, Tuhana²⁶, Hubisna²⁷, Istunda²⁸, Tabal sınırları içinde kalan şehirlerdir.

²¹ Meriggi, MEG II: Testi-la Serie, s.120; Hawkins, "The negatives in Hieroglyphic Luvian," An.St. 25(1975), s.141.

²² Hawkins, An.St. 29, s.165-166; J.D.Hawkins, "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia," CAH III/1 (1982), s.413; Jasink, a.g.e., s.134.

²³ Hulli için bakJ.D.Hawkins, "Hulli," RIA 4(1971-73), s.490-491.

²⁴ Luckenbill, ARAB I 802.

²⁵ Asur kaynaklarında Atuna ve Tuna olarak geçen bu şehirlerin aynılığı kanıtlanmıştır (Bak. J.N.Postgate, "Assyrian Texts and Fragments," IRAQ 35(1973), s.30 dn.18). Atuna/Tuna'nın lokalizasyonu konusu kesin olarak ortaya konulamamıştır. Hawkins, modern Bohça ya da Zeyvehöyük'te lokalizasyon üzerinde durmakla beraber kesin bir sonuca varmaz (An.St. 29, s.166). Bohça'da lokalizasyonu, burada ele geçen bir yazıtın yazarın Kurtis ismi ve yine buradaki Askwiris isimlerinin Asurlu kaynaklarla tanıdığımız Atonalı Kurti ve Ushitti isimleriyle benzerliği üzerinedir. O.R.Gurney, Hawkins'in Atuna'yı Bohça'da lokalize etme girişiminin, III.Tiglatpileser'in vergi listesindeki coğrafi sıraya göre Tuna(Atuna)'nın Tabal ve Tuhana arasında olması gerektiğinden, uygun olduğunu belirtir (An.St. 29, s.167. Editorial note). Tuna=Tynna eşleşmesi de yapılmaktadır. Atuna/Tuna'nın Zeyvehöyük'te lokalizasyonu da önerilir.

Adları sayılan krallardan Urballa/Urballai, Asur'a ödenen vergileri konu alan kırık bir metindeki dokuz şahıs ismi arasında yer alır. Bu metinde geçen Ashitu isminin de Ushitti olabileceği ileri sürülür²⁹. Sargon'un Que valisi Assur-sarru-usur'a mektubunda da Urbal'a'nın bir habercisinden bahsedilir. Bu haberci Assur-sarru-usur'a mesaj getirmiştir³⁰. Metne göre mesajın konusu Urbal'a Assur-sarru-usur'a Atunali ve Istundalı adamların Bit-Burutas'ın köylerini ele geçirmeleri ile ilgilidir. Postgate, Tuhana(Tuwana) kralı Urbal'a'nın, herhalde vassali olan Atuna ve Istunda'nın o sırada Asur'un himayesinde olan ya da onun eyaleti olan Bit-Burutas'a karşı hareketlerinden dolayı özür dileme yolunda bir mesaj yolladığını ileri sürer³¹. Belgede de açıkça görüldüğü gibi Urbal'a'nın Atuna ve Istunda halkının Bit Burutas'a saldırısı ile ilgili mesaj yollaması böyle bir yoruma haklılık kazandırır.

Asur kaynaklarındaki Tuhanalı Urballa/Urballai/Urbal'a, Geç Hitit hiyeroglif yazıtlarında adı karşımıza çıkan ve meşhur İvriz kabartmasından tanıdığımız kral Warpalawas'tır. Bu kralın adını, kendisini Warpalawas'ın vassali olarak sunan ve Tarhuwarta oğlu olarak tanıtan prens Tarhunazi tarafından yazdırılmış Bolkarmaden yazıtında üç kez görüyoruz³². Söz konusu yazıttan Warpalawas için herhangi bir başka bilgi edinemiyoruz. İvriz Yazıtı³³ da bize Warpalawas hakkında çok şey anlatmaz. Bor Yazıtı'nda ilk cümle "ben Tuwana kralı Warpalawas" diye başlar³⁴. Böylece kralın şehrini kendi ağzından öğreniyoruz. Nitekim Asur kaynakları da yukarıda belirttiğimiz gibi

²⁶ Asur kaynaklarındaki Tuhana hiyeroglif yazıtlarda Tuwana (klasik Tyana=Kemerhisar, Niğde yakınında) ile tanımlenir (Hawkins, CAH IH/1, s.413; R.D.Barnett, "Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri," çev.Ö.Çapar, Cumhuriyet'in 60.Yıldönümü Armağanı, Ankara 1987, s.52.

²⁷ Hubisna, Ereğli yakınındaki klasik Kybistra'yla bir tutulmaktadır (Hawkins, a.g.e, s.394; K.Kessler, "Hupisna," RIA 4[1972-1975]. Hubisna, Saros vadisindeki Kabissus ile de tanımlenir (Barnet, a.g.e., s.52). Hawkins, aynı yer, s.413 dn. 340'ta Kabissus'la tanımlenmesinin kabul edilemez olduğunu belirtir.

²⁸ Istunda (Istunda) Sargon'un mektubunda da geçer (bak. Aşağıda). Istunda'nın hem Tiglapileser hem de Sargon'un yazıtlarında Atuna ile peş peşe sayılıyor olması ve Tuhana ile de birlikte geçiyor olması dolayısıyla, Ereğli'nin kuzey ya da kuzeydoğusunda lokalizasyonu önerilir (Postgate, a.g.e., s.30). Istunda, Azitawanda ile de eşlenmek istenmiştir (Barnet, a.g.e., s.53 ve dn.47).

²⁹ Hawkins-Postgate, SAAB II/1, s.36.

³⁰ Postgate, IRAQ 35, s.22-25.

³¹ Postgate, a.g.e., s.28-29.

³² M.Kalaç, "Bolkarmaden Kaya Yazıtı," Anadolu Araştırmaları IV-V (1976-77), s.62 vd.; Meriggi, MEG II: Testi-la Serie, s. 100 vd.; J.D.Hawkins-A.M.Davies, "Buying and Selling in Hieroglyphic Luwian," Serta Indogermanica, Fs. für Günter Neumann, Innsbruck 1982, s.95.

³³ L.Delaporte, "Le relief rupestre d'Ivriz," RHA 29(1937), s.201-202; Meriggi, MEG II:Testi-la Serie, s. 15; Meriggi, MEG II: Testi-2a e 3a Serie, s.7.

³⁴ Meriggi, MEG II: Testi-2a e 3a Serie, s. 10; Jasink, a.g.e, s. 140.

bunu doğrular. Kral burada babasının adını da vermektedir, ancak bu okunamaz. Warpalawas bir de Saruwanis adlı birinin yazdırdığı belli olan Andaval yazıtında geçer³⁵. Andaval yazıtında Saruwanis kendini Nahitiya kralı olarak sunmaktadır. Saruwanis'in, Warpalawas'ın babası olduğu ileri sürülmektedir³⁶. Bor yazıtında okunamadığından bahsettiğimiz Warpalawas'ın babasının adı da Saruwanis olarak tamamlanmak istenir³⁷. Saruwanis Niğde 1 yazıtında da geçer³⁸. Warpalawas'ın adı Niğde 2 yazıtında da karşımıza çıkmaktadır. Bu yazıtta Muwaharas adında biri kralın babası olarak yer almaktadır³⁹. Yukarıda değindiğimiz yazarı Wasusarma olan Topada Yazıtı'nda da Warpalawas, Wasusarma'nın bağlaştığı krallar arasındadır.

Burada dikkati çeken nokta, Tuwana kralı Warpalawas'ın da vassalının bulunuyor olması ve Tuwana'nın Tabal'de önemli bir şehir, bir merkez konumunda olduğudur. Merkezi Niğde yakınındaki klasik Tyana olan Tuwana'nın sınırları, Warpalawas'ın adının geçtiği yazıtların dağılımına göre, Ereğli(İvriz)'den Kilikya kapılarına (Zeyve Höyük, Bolkarmaden) dek uzanan ve kuzeyde Bor, Niğde, Andaval'ı kapsayacak şekilde çizilmek istenmektedir⁴⁰.

II.Sargon da yazıtlarında Tabal ile olan ilişkilerinden bahseden Asur krallarındandır. Artık coğrafi ad olarak Tabal'in yanı sıra Bit-Burutas adı da geçmektedir⁴¹.

Sargon'un yazıtlarında söz konusu olan nokta Bit-Burutas (ya da Tabal) kralı Ambaris'in ihaneti ve cezalandırılmasıdır. Ambaris⁴², HuUi adında bir Tabal kralının oğludur. Burada adı geçen Hulli, yukarıda bahsedilen, Tiglatpileser'in bir memuru (Rabsaku) aracılığıyla tahttan indirdiği Uassurme(Wasusarma)'nın yerine Tabal tahtına oturttuğu "hiç kimsenin oğlu"dur. Sargon'un annelerindeki anlatıma göre Hulli de Tabal tahtından indirilerek Asur'a sürgün edilmiştir⁴³. Ancak metin tam okunmadığı için bu olayın nasıl olduğu, Hulli'nin kim tarafından ve neden sürgüne yollandığı anlaşılamiyor. Hulli'yi, onu tahta çıkaran III.Tiglatpileser ya da onun selefi V.Salmanassar Asur'a sürmüş

³⁵ Meriggi, MEG II: Testi 2a e 3a Serie, s. 13.

³⁶ Hawkins, An.St. 29, s.164; Hawkins-Postgate, SAABII/1, 38.

³⁷ Jasink, a.g.e., s. 140.

³⁸ Jasink, a.g.e., s. 138.

³⁹ M.Kalaç, "Niğde'de Bulunan bir Hava Tanrısı Steli," VUI.TTKong., Ankara, 1981, s.241.

⁴⁰ Hawkins, An.St. 29, s.164-165.

⁴¹ Bit-Burutas ve Tabal eşitliği için bak. Postgate, IRAQ 35, s.30 vd.

⁴² Ambaris hakkında bak. E Ebeling, RIA 1(1928), s.93-94.

⁴³ Luckenbill, ARAB II 24.

olmalıydı⁴⁴. Sargon, Hulli'yi yeniden krallık tahtına oturttuğunu ve Bit-Burutas halkını onun elinin altına koyduğunu⁴⁵, yani Tabal'i yeniden onun eline verdiğini anlatır. Şimdi Sargon, Hulli'nin oğlu olan Bit-Burutas kralı Ambaris ile uğraşmaktadır. Her halde Asur'la bir sorun çıkmadan Hulli'nin krallığı sona ermiş, onun yerine oğlu Ambaris geçmiştir. Sargon, Ambaris'i babasının tahtına yerleştirdiğini ve ona Hilakku ülkesi ile birlikte kızını da verdiğini anlatır. Yani Hilakku ülkesi Sargon'un kızının çeyizidir. Ancak anlatıma göre, Ambaris vefasızdır ve Muskili Mita ve Urartulu Ursa(Rusa)'ya Sargon'un topraklarını ele geçirmeyi teklif eden mesaj yollar. Bunun üzerine Sargon, ordusunu toplayarak tüm Tabal ülkesini mahveder; Ambaris'i tüm sülalesi ve ülkesinin ileri gelenleri ile birlikte Asur'a sürer (M.Ö. 713). Bundan sonra da Tabal'i doğrudan Asur'a bağlayarak oraya vali atar ve yine vergi ve haraç koyar⁴⁶. Tabal (Bit-Burutas) böylece doğrudan Asur'a bağlanırken, oraya Sargon'un kızı, Ambaris'in karısı Ahat-abisa'nın idareci olarak bırakıldığı ileri sürülür⁴⁷.

Yukarıda ele aldığımız Tabal (ya da Bit-Burutas)'le ilgili bilgiler veren, bu bölgenin tarihinden Sargon'la ilgili kısa kesit sunan kayıtlardan başka, yine Sargon'a ait belgelerde Tabal, Bit-Burutas kısa kısa yer alır. Bunlar tarihsel açıdan doyurucu bilgiler vermekten uzak, kısa kopuk ifadelerdir. Zaten belgelerin niteliğine bakınca da bunların tarihsel açıdan bütün bilgiler vermesi beklenemez. Bunlarda genellikle Tabal'in (ya da Bit-Burutas'ın) kralın ele geçirdiği, halkının sürüldüğü yerler arasında sayıldığı görülür⁴⁸.

Nimrud Yazıtı'nda Sargon'un Tabal kralı Kiakki'ye ait Sinuhtu halkını sürdüğü ve başkenti Asur'a getirdiği anlatılır⁴⁹. Kiakki isminin benzer bir formu olan Kikki'nin yukarıda bahsettiğimiz Salmanassar'ın Tabal seferini konu alan yazıtlarında Taballi Tuatti'nin oğlunun ismi olarak geçtiğini biliyoruz. "Kiyakiyas" ismi, Topada⁵⁰, Kululu⁵¹ ve Aksaray⁵² yazıtlarında yer alır. Aksaray yazıtında "ben kral Kiyakiyas" okunur. Buradaki "Kiyakiyas"ın Sargon yazıtında geçen "Sinuhtulu

⁴⁴ Postgate, a.g.e., s.31; Landsberger, a.g.e., s.74, dn.207. Hawkins-Postgate, SAAB U/1, s.37 ve Hawkins, An.St. 29, s.163'de V.Salmanassar denilmektedir.

⁴⁵ Luckenbill, ARAB II 24

⁴⁶ Luckenbill, ARAB II 24 ve 55 olmak üzere bu olay hem annallerde hem de Teşhir Yazıtı'nda anlatılır. Bu olay bu anlatıma paralel olarak ARAB II 118'de (Silindir Yazıtı) de anlatılmaktadır.

⁴⁷ Postgate, IRAQ 35 s.31; Hawkins, a.g.e., s.163, wafler, a.g.e., s.190.

⁴⁸ Luckenbill, ARAB II 80,99.

⁴⁹ Luckenbill, ARAB II 137.

⁵⁰ Jasink, a.g.e., s. 134.

⁵¹ Hawkins, An.St. 37, s.158.

⁵² Jasink, a.g.e., s.151.

Kiakki" ile aynı kişi olduğu, dolayısıyla Sinuhtu'nun Aksaray'da lokalizasyonunun tartışılabileceği belirtilir⁵³.

Sanherib zamanındaki Tabal'e ilişkin kayıtlardan sadece bu kralın Tabal sınırındaki Tilgarimmu'ya seferler yaptığını, burayı ele geçirerek yakıp yıktığını öğreniyoruz. Sanherib'in 5. seferi⁵⁴, 6. seferi⁵⁵ ve 8. seferinden⁵⁶ sonra yazılan yazıtlarda Tilgarimmu'ya dek uzanan seferlerden bahsedilir. Buna göre, Sargon zamanında doğrudan Asur'a bağlanan ve başına bir idareci atanan Tabal, artık Asur'a bağlı olmamalıdır⁵⁷. Herhalde Tabal Sargon'un son zamanlarında ya da ölümünden hemen sonra Asur'dan ayrılmıştı.

Asarhaddon'a ait kayıtlarda Tabal sınırındaki dağlarda oturan Du'ua halkına karşı yapılan seferlerden bahsedilir. Tabal bu vesileyle geçer. Asarhaddon Du'ua halkı üzerine Hilakku halkı ile birlikte aynı seferde, Hilakku'dan sonra yürümüştür⁵⁸. Asarhaddon zamanında Tabal'de Iskallu adında biri vardır⁵⁹. Iskallu⁶⁰, Asur'a karşı Milidli Mugallu⁶¹ ile birlikte hareket ediyor görülmektedir. Bu durumda Tabal, Asarhaddon zamanında da Asur'a bağlı değildir ve onun karşısındadır. Taballi Iskallu'nun müttefiği olarak görülen Mugallu ise, Asurbanipal zamanında Tabal kralı olarak karşımıza çıkar.

Asurbanipal'e ait yazıtlarda Tabal kralı Mugallu hep birbirine benzeyen ifadelerle yer almaktadır. Bunlara göre, Mugallu Asurbanipal'in atası krallara boyun eğmemiştir. Ancak Asurbanipal'e boyun eğmiş ve cariyesi olarak hizmet etmesi için, Asurbanipal'e bir kızını çok miktarda çeyizle yollamıştır. Bu kayıtlarda yer alan ilginç bir nokta da, Tabal'a yıllık vergi olarak çok sayıda at koyulmuş olmasıdır⁶². Anlatılanlara göre, Mugallu herhangi bir çarpışma olmaksızın, korkarak Asur'un egemenliğine boyun eğmiştir. Mugallu ile birlikte artık Tabal'in

⁵³ Hawkins, An.St. 29, s.165.

⁵⁴ Luckenbill, ARAB II 290.

⁵⁵ Luckenbill, ARAB II 329.

⁵⁶ Luckenbill, ARAB II 344.

⁵⁷ Landsberger, a.g.e., s.76 dn.212; Kalaç, "M.Ö.745-620 Yükseliş Çağında Büyük Asur İmparatorluğunun Anadolu'ya Yayılışı," Sümeroloji Araştırmaları 1940-41, İstanbul 1941, s.1011.

⁵⁸ Luckenbill, ARAB II 516; 531.

⁵⁹ J.A.Knudzon, Assyrische Gebete an den Sonnengott für Staat und königliches Haus aus der Zeit Asarhaddons und Asurbanipals, Leipzig 1893, 57 (s. 164).

⁶⁰ W.Scharmm, "Iskallu," RIA V (1976-80).

⁶¹ J.D.Hawkins, "Mugallu," RIA VIII (1993-97), s.406.

⁶² Luckenbill, ARAB n 781; 848; 911. Aynı anlatımlar R.Champbell Thompson-D.Litt-M.E.L.Mallowan, "The British Museum Excavation at Nineveh, 1931-32," AAA 20 (1933), s.36; A.C.Piepkorn, Historical Prism Inscriptions of Ashurbanipal L Chicago 1933, s.45.

siyasal varlığının sona erdiği kabul edilmektedir. Nitekim bundan sonra çiviyazılı kaynaklarda Tabal'e ilişkin kayıtlar susar.

Hiyeroglif yazıtların dilinin Luwice olması dolayısıyla nüfusunun daha çok Luwi etnik bünyesine yakın olduğu kabul edilen⁶³ Tabal'in, M.Ö. 9. yüzyılın son çeyreğinden M.Ö.7. yüzyıl ortalarına dek bir bütün olarak olmasa bile, tarihi izlenebilmekte; en azından siyasal varlığından haberdar olunabilmektedir. III.Salmanassar'ın zamanına ait kayıtlarla açıkça ortaya çıkan Tabal'in birleşik krallıklardan oluştuğu, sonraki Asur kayıtları tarafından da aynı yönde işaretlerle doğrulanmakta ve yerli kaynaklardan edinilebilen bilgiler de bunu desteklemektedir.

III.Tiglatpileser'in annallerinde, Tabal ülkesine dahil olduğunu bildiğimiz şehirlerden bunların krallarının da isimlerini vererek haraç alındığının belirtilmesi; Sargon'un bir mektubunda rastladığımız, Taballi kral Urbal'a'nın Atuna ve Istunda halkının hareketleri nedeniyle Asur'un Que valisine özür tarzındaki ifadeleri; yine aynı mektuptaki "Tabal'in tüm kralları" ifadesi; Sargon'a ait Nimrud Yazıtı'nda Sargon'un Taballi Kiakki'ye ait Sinuhtu halkını sürmesinden bahsedilmesi yukarıda ele aldığımız Tabal'e ilişkin kayıtlardan bu yönde fikir verenler arasındadır. Topluca bakarsak, Asur kaynaklarında Tabal'e ilişkin geçen şehir adları olarak Tuna (Atuna), Tuhana, Istunda, Sinuhtu, Hubisna vardır.

Yerli hiyeroglif yazıtlardaki Asur belgelerinde tanıdığımız ve bu belgelerdeki Tabal'e ilişkin kral isimleriyle isimlerden yukarıda bahsettik. Bu kaynaklara göre de söz konusu isimlerin farklı şehirlerde kral oldukları anlaşılmaktadır. Örnek olarak hatırlanacak olursa, Asur belgelerinde Uassurme, hiyeroglif yazıtlarda Wasusarma olarak geçen kralın bir yazıtta bağlaşıkları olarak sunduğu Warpalawas (Asur kaynaklarında Urballa), Ruwatas ve Kiyakiyas (Asur kaynaklarında Kiakki) adları yine başka yerli hiyeroglif yazıtlarda da tanınır. Asur belgelerinde Tabal kralı olarak tanıdığımız Uassurme'nin, yani yerli kaynaklardaki Wasusarma'nın Sarwatiwara adında bir vassali olduğunu Sultanhan yazıtından öğreniyoruz. Yine Asur belgelerinde Taballi Tuatti olarak sunulan kralın adıyla benzer, Kululu yazıtında geçen Tuwatia'nın Ruwas adında bir vassali olduğu bu yazıttan anlaşılıyor. Asur kaynaklarında Tuhanalı Urballa olarak geçen ve hiyeroglif yazıtlardan Warpalawas olarak tanınan Tuwana(Tuhana) kralının Tarhunasi adında bir vassali olduğunu Bolkarmaden Yazıtı'ndan öğreniyoruz. Andaval yazıtında Nahita kralı Saruwanis okunur. Yukanda daha ele aldığımız, ancak burada hatırlamak amacıyla tekrarladığımız bu örnekler, Asur

⁶³ N.V.Khazaradze, "Tabal, Remarks on the Ethnocultural Description of Eastern Asia Minor , Ethnopolitical Entities of the 9th- 7th Centuries B.C.," *Açta Antiqua* 22(1974), pas sim.

belgeleriyle birlikte değerlendirildiğinde Tabal'in çok sayıda krallıktan oluştuğu fikrini destekler.

Tabal'in yerini daha baştan bugünkü Kayseri, Nevşehir ve Niğde illerini kapsayan bölge olarak tarif etmiştik. Nitekim Tabal'in sınırları genellikle bu bölgeleri kapsayacak şekilde çizilir⁶⁴. Tabal'in yeriyle ilgili olarak Asur kaynaklarında açık ve çok yardımcı olan tarifler bulunmaz. III.Salmanassar, "Fırat'ı geçtim Tabal Ülkesi'ne karşı indim"⁶⁵ demektedir. Aynı kral bir yerde daha "Tabal'e karşı indim" ifadesini kullanır⁶⁶. Buradan şüphesiz kralın dağlık bir bölgeyi geçtikten sonra Tabal'e ulaştığı anlaşılıyor. Asur kaynaklarında Tabal'in Asur'dan hareketle Milid(Malatya)'den sonra geldiğine dair işaretler mevcuttur⁶⁷. Yine Tilgarimmu'nun bir dönem Tabal'in doğu sınırını oluşturduğu Sanherib zamanına ait belgelerden anlaşılmaktadır. Kral, Tabal sınırındaki Tilgarimmu(Gürün)'yu ele geçirdiğini üç yerde anlatır⁶⁸. Bunlar Tabal'in yeri konusunda şüphesiz fikir verir. Ancak, Asur kaynaklarında yer alan TabalTe ilgili şehirler Tuna(Atuna), Tuhana, Istunda, Sinuhtu ve Hubisna'nın yerleri⁶⁹ ve Taballi ve Taballe ilgili olarak tespit edilen kralların adlarının geçtiği Kululu, Sultanhanı, Bolkarmaden, Andaval, Çiftlik, Topada, Suvasa, İvriz, Bor, Niğde, Kayseri hieroglif yazıtlarının buluntu yerleri Tabal'in sınırları hakkında daha net bilgiler verir. Buna göre Tabal, Kuzeyde ve kuzeydoğu yönünde Kayseri'den Sivas'a doğru Kızılırmak boyunca Sultanhanı ve Kululu'ya dek; doğuda Gürün'e kadar; kuzeybatıda yine Kızılırmak boyunca Acıgöl(Topada) ve Gökçetoprak(Suvasa) dahil olmak üzere; batıda Aksaray, Tuz Gölü, güneybatıda Ereğli; güneyde de Bolkar Dağları, Aladağlar ve bunlardan kuzeydoğuya doğru devam eden Toroslar'a dahil sıradağlarla sınırlanmıştır.

Abstract

Tabal

Hittites are the people who had established to a great political union in Anatolia. it can be proven that the state of Hittite lasted from the second quarter of

⁶⁴ Bazı örnekler: Wafler, a.g.e.,s.191: Kuzeyde Kızılırmak, güneyde Melendiz dağları, batıda Tuzgölü ve kuzeydoğuda Gemerek Ovası Tabal'in sınırları olarak verilir; Khazaradze, a.g.e., s.429: Tabal'in sınırları güneydoğudan kuzeybatıya Pozantı-Zeyve-Çiftlik-Topada-Suvasa hattı boyunca uzanır ve batı sınırı Sultanhan-Topada-Suvasa (yani Kızılırmak'ın orta kısımlarının doğu ve güney yönlerinde) boyunca uzanır.

⁶⁵ Luckenbill, ARAB I 579.

⁶⁶ Luckenbill, ARAB I 588.

⁶⁷ Lassqe, a.g.e., s. 155; Luckenbill, ARAB I 580.

⁶⁸ Luckenbill, ARAB II 290; 329;349.

⁶⁹ Bak. Dipnotlar 25,26,27,28,53.

the IIInd millenium B.C. until the XIth century B.C. And then the Late Hittite Principalities were seen as political and cultural inheritors of Great Hittite Kingdom. One of them was Tabal. In the first place the historical sources of Tabal consist in of external textual references, especially Assyrian. The other principal sources are the epigraphic, the native inscriptions on stone, rock faces and the monumental sculpture. The inscriptions are dialect of the Luwian language. It is well-known that Tabal contained the area of hieroglyphic-Luwian writing and language. It was the country lying about from Kızılırmak in the north to the Aladağlar and the Bolkar Dağları in the south and from Tuz Gölü in the west to Gürün in the east. Tabal was a large and important country on the IXth century B. C. including a number of petty principalities. Assyrian king Shalmaneser III states that in his twenty second year he received a great number of tribute from the twenty four (or twenty) kings of Tabal. The greatest number of references to Tabal and Tabalian kings are found in the inscriptions of Tiglatpileser III and Sargon II. The hieroglyphic Luwian inscriptions from Tabal belong to the kings of Tabal or their vassals. Many of them have already been associated with Assyrian-attested rulers. The best known, and indeed probably the most important, are Uassurme and Urballa, known under the proper forms of their names Wasusarmas and Warpalawas.

Kaynaklar

- Barnett, R.D., "Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri," çev.Ö.Capar, *DTCFD 31/1-2(1987)*, Ankara 1987, s.43-73
- Chambell Thompson, R.-Litt, D.-Mallowan, M.E.L., "The British Museum Excavation at Nineveh, 1931-32," *AAA 20 (1933)*, s. 71-186
- Delaporte, L., "Le relief rupestre d'Ivriz," *RHA 29(1937)*, s.201-202
- Ebeling, E., *RIA I(1928)*, s.93-94
- Gelb, L., *Hittite Hieroglyphs I*, Chicago 1931
- Hawkins J. D., "Hulli," *RIA 4(1971-73)*, s.490-491
- Hawkins, J.D., "The negatives in Hieroglyphic Luwian," *An.St. 25(1975)*, s.119-156
- Hawkins J.D., "Some Historical Problems of the Hieroglyphic Luwian Inscriptions," *An.St. 29(1979)*, s.154-167
- Hawkins J.D., "The Neo-Hittite States in Syria and Anatolia," *CAH III/1 (1982)*, s.372-441
- Hawkins, J.D.-Davies, A.M., "Buying and Selling in Hieroglyphic Luwian," *Serta Indogermanica, Fs.für Günter Neumann*, Innsbruck 1982, s.91-105
- Hawkins, J.D.-Postgate, J.N., "Tribute from Tabal," *SAAB II/1(1988)*, s.31-40
- Hawkins J.D., "Mugallu," *RIA VIII (1993-97)*, s.406

- Jasink,A.M., *Gli stati neo-ittiti*, 1995
- Kalaç,M., "M.Ö.745-620 Yükseliş Çağında Büyük Asur İmparatorluğunun Anadoluya Yayılışı," *Sümeroloji Araştırmaları 1940-41*, İstanbul 1941, s.982-1020
- Kalaç,M., "Bolkarmaden Kaya Yazıtı," *Anadolu Araştırmaları IV-V (1976-77)*,s.61-66
- Kalaç,M., "Niğde'de Bulunan bir Hava Tanrısı Steli," *VIIITTKong.*, Ankara, 1981, s.239-243
- Kessler,K., "Hupisna," *RIA 4[1972-1975]*,s.500-501
- Khazaradze,N. V., "Tabal, Remarks on the Ethnocultural Description of Eastern Asia Minör , Ethnopolitical Entitles of the 9th-7th Centuries B.C.," *Açta Antiaua 22(1974)*,s.429-432
- Kınal,F., *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara 1962
- Knudzon,J.A., *Assyrische Gebete an den Sonnengott für Staat und königliches Haus aus der Zeit Asarhaddons und Asurbanipals*, Leipzig 1893
- König,F.W., *Handbuch der Chaldischen Inschriften*, Afo Beiheft 8 Teil 11(1957)
- Landsberger,B., *Sam'al*, Ankara 1948
- Lassqe,J., "A Statue of Shalmaneser III, from Nimrud," *IRAQ 21 (1959)*,s. 147-157
- Luckenbill,D.D., *Ancient Records of Assyria and Babylonia (ARAB) I*, New York 1968
- Melikişvili,G.A., *Urartskie Klinobranznye nadipsi*, Moskva 1960
- Meriggi,P., *Manuele di eteo geroglifico, Parte II: Testi-la Serie*, Roma 1967
- Meriggi,P., *Manuele di eteo geroglifico, Parte II: Testi-2a e 3a Serie*, Roma 1975
- Piepkorn.A.C, *Historical Prism Iscriptions of Ashurbanipal I*, Chicago 1933
- PostgateJ.N., "Assyrian Texts and Fragments," *IRAQ 35(1973)*,s.13-36
- Prayon,F.-Wittke,A.M., *Kleinasien vom 12.bis 6Jh. v. Chr.*, Wiesbaden 1994
- Savaş,Ö.S., *Anadolu (Hitit-Luwi) Hiyeroglif Yazıtlarında Geçen Tanrı, Şahıs ve Coğrafya Adları*, İstanbul 1998 ;
- Scharmm,W., "Iskallu," *RIA V (1976-80)*
- Wafler,M., "Zu Status und Lage von Tabal," *Orientalia 52(1983)*,sç181-193